

О. Д. Огнєва

СТАРИ ХРАМИ І НОВІ МАНДРІВНИКИ НА ТЕРЕНАХ ВНУТРІШНЬОЇ МОНГОЛІЇ (30-ті рр. ХХ ст.)

У 30-ті роки ХХ століття, попри складну військово-політичну ситуацію, на теренах Зовнішньої (тоді – МНР, нині – Монголія) і Внутрішньої (з 1636 р.; з 1912 р. адміністративно у складі Китаю, з 1947 р. Автономний район Внутрішня Монголія, Китай) Монголії здійснювалися дослідницькі експедиції, зокрема Китайсько-шведська експедиція Свена Гедіна (1926–1935), Оуена Латтімора (1932), Маньчжурська експедиція Миколи Реріха (або Монгольська, як він її називав; 1934–1935), Азіатська автомобільна експедиція Андре Сітроена (1931–1932). До складу кожної експедиції входили першокласні фахівці, які, окрім інших завдань, опікувалися й долею творів духовного спадку монголів, що так чи інакше втрачалися внаслідок фактичного переривання живої сакральної традиції, яка існувала багато століть. Етнографічний загін експедиції Свена Гедіна зібрав значну колекцію буддійських зображень, культових речей, чернечого вбрання, частини якої були відправлені до Чикаго і Стокгольма, а в останньому 1932 року була відкрита велика виставка [Реріх 1997, 27]. Юрій Реріх комплектував не тільки тибетські медичні препарати згідно з Чжудші – класичною працею з тибетської медицини, а й відповідні тибетські рукописи і ксилографи та медичні атласи [Юрій Николаевич Рерих... 2003]. Збиральницьку роботу в експедиції Сітроена здійснював Жозеф Акен, куратор Музею Гіме, який професійно відбирав етнографічні матеріали, зображення, книги [Шляхтинский]. Тому кожна знахідка твору, що, можливо, походить з одного такого знищеного храму, як і ім'я людини, що сприяла збереженню твору сакрального мистецтва, набуває особливої цінності в контексті вивчення історії культури, зокрема такого регіону, як Внутрішня Монголія, з його особливою, відмінною від Зовнішньої Монголії, історією.

У фондах Музею мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків (Київ, Україна) зберігається танка із зображенням персонажа на ім'я Калачакра (ЖВ 451) з колекції В. С. Величка (Москва), яку музей придбав у 1969 р. через Державну закупівельну комісію Міністерства культури УРСР. Проте слід визнати, що, хоча колекція стільки років зберігається в музейних фондах, його співробітникам, на жаль, майже нічого не відомо про В. С. Величка, її власника, та, відповідно, про те, яким чином він збирав свою колекцію, тобто так і не вдалося віднайти нових відомостей про нього. Останнє дуже важливе. Саме на звороті згаданої танки, яка лише одним сюжетом здатна привернути увагу як буддологів і фахівців з історії буддійського мистецтва Центральної Азії, так і тих, хто сповідує буддизм чи цікавиться містичними течіями духовного спадку європейців 1-ї пол. ХХ ст., містяться відомості, що дозволили її локалізувати – встановити місце походження, визначити верхню межу створення і з'ясувати ім'я першого власника.

Головний персонаж – Калачакра, індивідуальне божество-покровитель (тиб. *yi-dam*, санскр. *ishtadevata*) в системі Калачакра-тантри. Згідно з традицією вважається, що вчення Калачакри Будда Шак'ямуні проповідував правителям країни Шамбали, де, власне, і виникає її письмова фіксація. За часом виявлення Калачакра – одна з

найпізніших тантричних систем. В Індії Калачакра з'являється в X сторіччі, з часом поширюється в Кашмірі, Бірмі, Малайзії, Індонезії, де потім зникає. У Тибеті її поява датується XI–XIII сторіччям з поширенням у наступні століття на терени Монголії, Китаю, Бурятії тощо. Езотерична традиція передачі вчення Калачакри припускає лише пряму лінію “вчитель – учень”, а відтак і знання головних текстів. Екзотерична традиція спирається на коментаторський шар і орієнтована на посвяту великої кількості вірян. У сучасний період її презентують зібрання з нагоди посвяти, що пов'язані з ім'ям Тензінг'єцхо, Далай-лами XIV, починаючи з 70-х рр. XX ст. Мета таких спільних посвят – об'єднати людей перед загрозою знищення миру і світу.

У Європі перші відомості про Калачакру і Шамбалу з'являються в працях католицьких місіонерів у XVII і XIX ст. (Стефан Казелла і Хуан Кабраль та Еварист Гюк). У 1830-ті роки Чома де Кьореші, перший тибетолог і науковець, вперше повідомив про Калачакру і навіть навів фрагмент тексту з тибетського джерела про її проповідь Буддою. Сприяли поширенню відомостей про Калачакру і Шамбалу праці засновниці теософського товариства О. Блаватської та родини Періхів як результат першої Центральноазійської експедиції [Волков 2007; Стрелков 2008, 114–132]. З'являються переклади Альберта Грюнведеля, дослідження Бертольда Лауфера. Процес вивчення Калачакри триває і нині. Подане нижче визначення персонажів спирається на опис головного образу Калачакри, що міститься у відповідних тибетських текстах, використаних сучасними дослідниками [Watt; Бадмажапов 2012]. Зіставлення візуального ряду і письмового тексту дозволило виявити водночас і окремі різночитання, які є важливими при з'ясуванні теоретичного і реального іконографічного втілення образу, а також його функціонального призначення.

Займаючи майже весь простір всіх трьох реєстрів, на танці представлений їдам Калачакра югоннаддха (санскр. kalacakra yugonnaddha, тиб. dus-kyi-'khor-lo yab-yum) із супутницею на ім'я Вішвамата (санскр. vishvamata) Синьотілий Калачакра має різного кольору чотири голови, двадцять чотири руки і дві ноги, якими він попирає двох персонажів на білому – місячному, сонячному – червоному, чорному – Раху, Калаагні – жовтому дисках, а відтак на сіро-блакитному диску, поверх білого лотоса з рожевим відтінком. Кожна голова увінчана короною з пелюсткоподібними зубцями; на кожному обличчі по три ока. Центральне обличчя синювато-чорне, волосся зібране у високу зачіску; прикраси і зображення Ваджрасаттви, що мають бути згідно з каноном, не прописані. Праворуч – обличчя червоного кольору, біле – ліворуч, жовте – позаду. Всі обличчя зображено майже з однаковим виразом, хоча за визначенням, згідно садхані, повинно бути чорне обличчя з гнівним виразом і вишкіреними зубами; червоне мало виражати пристрасть; біле – спокійне, мирне; жовте – у спогляданні. На стегнах – тигрова шкіра. На руках і ногах – прикраси, але нечітко прописані. Чотири сині руки тримають ваджру і дзвоник (дві головні руки, що тримають в обіймах Вішвамату), у трьох правих руках (зверху вниз) – меч, ваджрний кривий ніж, незрозумілий предмет (мав бути тризуб). У чотирьох білих (зверху вниз) – ваджрна бойова сокира, палиця, спис, чакра. У чотирьох правих червоних руках (зверху вниз) – ваджрний молот, барабанчик дамару, що звучить, ваджрна сокира (мав бути гак), стріла з оперенням. Ліворуч три сині руки тримають щит, капалу, наповнену кров'ю, незрозумілу річ (має бути кхатванга). У чотирьох білих – голова з великими вухами, замість чотириликої голови Брахми, що прикрашена лотосами; частина недомальованого ланцюга, замість ваджрного ланцюга, дзеркало і біла мушля. У чотирьох червоних руках – коштовність, лотос, ваджрний аркан і лук. Правою червоною ногою він попирає червоного Камадеву, одноликого, з трьома очима і чотирирукого, в яких той тримає квіткову стрілу, лук, аркан і гак, проте не всі атрибути прописані чітко. Під лівою білою ногою – білотілий,

одноликий, з трьома очима, чотирирукий Рудра, в його руках – кхатванга (ритуальний жезл, нечітко прописаний), тризуб, барабанчик дамару, капала, але відсутні божества супроводу – Раті та Ума.

Вішвамата – супутниця Калачакри, жовтотіла, з одним обличчям (має бути чотири, такі самі, як у Калачакри). У головних руках, якими вона обіймає Калачакру, мають бути капала і різак – не прописані. Додатковими правими руками Вішвамата тримає ваджру сокиру, барабанчик дамару, що звучить, і вервицю; в лівих руках – аркан, білий восьмипелюстковий лотос і коштовність (погано прописана). Волосся зібране у високий пучок з ледь прописаними пасмами. Прикраси – майже чорна п'ятипелюсткова корона, наручні і ножні браслети, коштовний пояс. Так само, як і Калачакра, вона лівою ногою попирає Камадеву, а правою – Рудру.

Калачакра югоннадха охоплена потрійною аурую: внутрішня зелена з чорним промінням, виокремлена обвідкою чорним контуром. Зовнішня аура – подвійна, червоно-вогненна: слабкий чорний контур разом із ледь прописаними вогняними язиками визначає її зовнішні кордони, а всередині цю функцію виконують язики полум'я. Німб світло-зелений, обведений потрійним чорним контуром різної товщини.

На зворотному боці танки відтворено печатку і рукописний текст. Печатка – фіолетового кольору, являє собою герб зі складним малюнком, оточений круговою легендою німецькою мовою. У легенді визначається так: “SAMMLUNG. DES . DR. HANS . HASSO . V. VELTHEIM”, або “Колекція доктора Ганса Хассо фон Фельтайма”. Гербова фігура – частина стовбура з обрізаними чотирма гілками, які вгорі розходяться по горизонталі двома гілками; на кінцях гілок – по одному листку липи, що в цілому можна вважати стилізованим зображенням гербової фігури німецького роду Фельтаймів, перші згадки про який датуються 1106 роком [Veltheim...]. Нижче печатки у три рядки хімічним олівцем відтворено такий німецькомовний текст: “Mongolisch – Man[d]schurische // Kloster – Malerei aus einem Kloster // am Dolo-nor (Ju) N[ord]. W[est]. v[on]. Kalgan”, або “Монголо-Маньчжурський // монастир – живопис з монастиря // в Доло-норі (Дзу) на північний захід від Калгана”. Таким чином, печатка і напис на зворотному боці танки містять титул та ім'я власника – Ганс Хассо фон Фельтайм; визначають статус танки – приналежність до приватної колекції – і локалізують походження танки – монастир Долон-нор, розташований у Внутрішній Монголії.

Ганс Хассо фон Фельтайм (1885–1956) як колекціонер монгольського сакрального мистецтва є новим ім'ям в контексті його вивчення. Це ім'я, до речі, відсутнє, наприклад, у матеріалах згаданих вище мандрівників. Проте він відомий як німецький індолог, антропософ, окультист і автор кількох книг, присвячених його мандрівкам Центральною і Південною Азією та Далеким Сходом. У молоді роки був відомий як аеронавт і керівник польотами на повітряних кулях. Походить з давнього дворянського роду з Нижньої Саксонії, відомого ще з 1106 року. Він знаний і як колекціонер. Збереглися матеріали про східну колекцію, зібрання творів західноєвропейського живопису, унікальну бібліотеку, колекцію музичних інструментів, які містилися в Остравському замку. Проте все виявилось розпорошеним після окупації родового замку радянськими військами і втечі його власника на Захід [Hans-Hasso von Veltheim; Walther 2004]. До кола друзів фон Фельтайма належали містик і письменник-експресіоніст Герман Казак (1896–1966), філософ Герман граф Кайзерлінг (Keyserling, 1880–1946) і Лео Бек (1873–1956), головний рабин Берліна, з яким Фельтайм листувався і мав на збереженні рукописи останнього. Він підтримував стосунки з Григолом Робакідзе (1880–1962) – засновником грузинського символізму і радянським політемігрантом з 30-х рр. Серед його знайомих згадується і Ріхард Вільгельм (1873–1930), знаний синолог і перекладач

“Книги перемін”, який, будучи місіонером, прожив у Китаї понад 20 років і зовсім, за висловом К. Г. Юнга, окутався.

У Німеччині на початку ХХ ст. діяло безліч окультних угруповань і таємних лож, що відчайдушно суперничали між собою. Але з приходом до влади нацистів розпочалося активне переслідування антропософів, теософів, масонів, розенкрейцерів. Г. Х. фон Фельтайм, присвятивши себе східній культурі, окультизму та езотериці, підтримував стосунки з представниками різних традиційних культур, релігійних та езотеричних течій, окремих політичних спрямувань. Він був лицарем честі (почесним лицарем) ордену іоаннітів. Як учень Рудольфа Штайнера (1861–1925) [Braker 2005], продовжив справу вчителя – сприяв поширенню ідей антропософії в Індії. Він реконструював власний маєток наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років, а в наступні роки використовував його для проведення, зокрема, різних за змістом зустрічей релігійного спрямування.

Власні інтереси і захоплення, так само як устремління і вподобання кола друзів і знайомих, визначали і маршрути мандрівок Фельтайма, що відбилась у низці його “Щоденників з Азії”. Перша частина присвячена пробуванню в Бомбеї, Калькутті, Кашмірі, Афганістані, Гімалаях, Непалі, Бенаресі. У другій частині представлено Шрі-Ланку (тоді Цейлон) і Південну Індію. Остання частина “Щоденників...” описує те, що відбувалося в Бірмі, Таїланді, Камбоджі, Малайї, Яві, Балі в буремні сорокові ХХ сторіччя [Veltheim...]. На жаль, під час роботи над статтею вказані “Щоденники...” виявилися поки недоступними, так само як і дослідження Карла Клауса Вальтера, що їм присвячене [Walther 2004]. Але час мандрівок – 30-ті рр. ХХ сторіччя – і їхні маршрути, які визначено в першому “Щоденнику”, дозволяють припустити, що це зображення Калачакри могло з’явитися у Г. Х. Фельтайма саме в цей час, визначивши таким чином верхню межу створення танки. Проте загалом слід відзначити, що напрямки маршрутів, зазначених у “Щоденниках...”, відповідають пошукам існування “щасливих земель”, у тому числі Шамбали й Агарті.

Разом з тим маршрути та обставини мандрівок 1930-х рр. привели фон Фельтайма до Долон-нора (Південна Гобі), що вказаний як місцеперебування танки Калачакри. Одна з китайських назв Долон-нора (Долунь) – Лама-мяо (кит. Lama miao), чи Лама-храм, – з’явилася внаслідок того, що в місті була значна кількість буддійських храмів, окрім того, “найбільшу пам’ятку Долон-нора становить лиття різних богів та іншого приладдя кумирень не тільки для всієї Монголії, а й навіть почасти для Тибету” (1870–1872) [Пржевальський 1946]. Найвідоміші серед буддійських монастирів Долон-нора – монастирі, що з’явилися за наказом китайських імператорів Кансі та Юнчжена [Bartholomew 1995]. Монастир Хуей-Цзун, або “З’єднання шкіл”, і побудований за наказом імператора Кансі, і назву дістав від нього. Імператору Юнчжену належить заснування Шіра-суме. Визначаючи на танці “живопис із монастиря // в Долон-норі (Дзу) (Malerei aus einem Kloster // am Dolon-nor (Ju)”, автор запису, скоріше за все, вказував на монастир, що на той час вважався найголовнішим, оскільки “монг. Дзу (нім. Ju)” похідне від тиб. jo-bo “головний, правитель, Будда”. Якщо автор мав на увазі Будду, то Дзу – це ізвод Джово рінпоче (тиб. jo-bo rin-po-che). Під такою назвою відома скульптура Будди Шак’ямуні, головна тибетська святиня, яку подарувала китайська принцеса Веньчен тибетському царю Сронцзангамбо (627–650). Наявність такої скульптури вказувала на значимість храму в монастирській мережі. Тобто танка Калачакри походить з Долон-норського монастирського комплексу, а точніше, з одного з його храмів, де могло міститися таке зображення.

Таким чином, завдяки печатці і напису на зворотному боці танки з’ясовується, що верхньою межею її створення можна вважати 30-ті роки ХХ ст. – час мандрівки Г. Х. фон Фельтайма, відображеної в тогочасному його “Щоденнику”. Місцем її зберігання він вказав Долон-нор, відомий в історії Монголії ще з давніх часів. Так,

на сеймі в Долон-норі 1691 року князі Внутрішньої і Зовнішньої Монголії визнали союзенітет династії Цін [Berger 2003, 26]. Монгольські феодали отримали маньчжурські титули і звання. Їх було зачислено данниками Палати зовнішніх зносин (Ліфаньюань), що передбачало народи з різними типами зв'язків з династією Цін, але які не були частиною Китаю. Долон-нор відомий також як значний торговельний центр. Через нього проходили, зокрема, шляхи, які з'єднували Китай з Росією. Занепад міста припадає на початок 60-х рр. XIX ст. Походить танка з головного храму Долон-норського монастирського комплексу, будівництво якого пов'язане з іменами імператорів Кансі (K'ang-hsi, роки правління 1661–1722) і Юнчжена (Yǒngzhèng, роки правління 1722–1735). Завдяки Юнчжену в будівництві брав участь Лей Цінью, знаменитий китайський придворний архітектор [Charleux].

Окрім того, Долон-нор увійшов в історію монгольського мистецтва переважно як центр з виготовлення скульптурних зображень, відомий європейцям, зокрема монголісту О. М. Ковалевському, ще з 1830–1831 рр. [Россия... 2005–2006] і до початку XX ст., коли на замовлення Агвана Доржієва створювалося зображення для буддистського храму в Петербурзі. Пластичне мистецтво Долон-норської школи, на відміну від живописного, представлено в багатьох нинішніх музейних зібраннях. Ця ж танка із зображенням Калачакри, безперечно, є унікальною. Вона – одна з рідкісних вцілілих з тих буремних часів воєнних дій, включаючи і події 2-ї світової війни, що відбувалися на території Внутрішньої Монголії в першій половині XX століття, коли зникали давні храми і монастирі [Лузянин 2003; China... 2005].

Калачакра і його супутниця Вішвамата є головними божествами, що з'являються в санскритському тексті – Калачакра-тантрі, що між XI та XIII сторіччям сягнула Тибету, ставши складовою вчення шкіл сак'я, каг'ю, джонанг, а згодом гелук. На терени Внутрішньої та Зовнішньої Монголії Калачакра проникла в середині XVII ст. І вже в XIX ст. тантра з'являється в бурятів та калмиків, інших народів Сибіру [Berzin 1995; Кожевникова 2005–2015]. Можна припустити, що поява Калачакри в Монголії обумовлена, мабуть-таки, не в останню чергу постаттю Занабадзара (1635–1723), або Богдо Гегена I, котрий у свій час дістався Тибету як послідовник школи сак'я, з якою, так само як і з іншими вищезгаданими школами, пов'язані лінії поширення вчення Калачакри в Тибеті. Під час своєї першої мандрівки до Тибету він пробував в монастирі Ташілхунпо, а його вчителем був панчен-лама Лобсанчойчжичжалцан (тиб. blo-bzang-chos-kyi-rgyal-mtshan, 1571–1663), який є автором коментарю на Калачакру [Рерих]. Далай-лама V навернув Занабадзара до школи гелук, визначив його як перевтілення Таранатхі – визначного представника школи джонанг, автора, окрім інших творів, “Історії системи Калачакри” [Востриков 1962, 107–108, 291], путівника до Шамбали, звідки, як вважається за традицією, набуло поширення вчення Калачакри. Ймовірно, Занабадзар бачив і тривимірну велетенську мандалу Калачакри, виконану з міді і золота в монастирі Тагтанпхунцоклінг, узурпованому, зруйнованому і відновленому Далай-ламою V під назвою Ганденпхунцоклінг [Mongolia... 2007]. Оточення, спілкування і все побачене так чи інакше мали вплинути. І Богдо Геген I, об'єднавши різні традиції, але віддавши перевагу школі гелук, тією чи іншою мірою сприяв появі Калачакри на рідних теренах. Хоча у творчому спадку видатного майстра відсутні зображення цього персонажа, але послідовники так званої школи Занабадзара створювали відповідні скульптури [Калачакра... 2011, 72].

Активне поширення системи Калачакри в Монголії пов'язують з Богдо Гегеном IV на ім'я Лувсантувденванчуг (від тиб. blo-bzang-thub-bstan-dbang-phyug, 1775–1813). У 1798 р. він будує Цурха-їн-суме, чи храм астрологів, що вважався важливим навчальним закладом в Урзі [Рерих 1982]. Інтер'єр складався з розписів і танок на сюжети Калачакри. Геген IV активно поширював доктрину Калачакри, і, вочевидь, тому і вважається, що він першим ввів доктрину Дуїнкхор, тобто Калачакру, в

1801 році до Монголії. На його прохання Лопсанджампалг'ямцо (1759–1804), Далай-лама VIII, прислав зі свого монастиря Намг'ял монаха на ім'я Г'ялсайдорджечан, аби сприяти поширенню вчення Калачакри. У 1803 році Богдо Геген IV здійснює мандрівку до Лхаси і привозить звідти велике зібрання скульптури і книги, включаючи матеріали з Калачакри. У 1806 р. в Урзі він створює так званий Дачин-калбаїн-суме (Dachin-kalbain-sume), дацан – факультет для школи Дуїнкхор, де, окрім навчання, починаючи з 1807 року, правилися різноманітні служби, пов'язані з Калачакрою [Mongolia... 2005].

Ритуальні дії, адресовані Калачакрі, відправлялись в ургинських монастирях Гандан, Дзун (Зуун) Хуре – храмі Калачакри монастиря Іх-хуре. Поширення Калачакри продовжував Лувсанчултімжігмед (від тиб. blo-bzang-tshul-khrim-'jigs-med, 1815–1841), Богдо Геген V. До наших часів дійшло сім унікальних танок Калачакри з головного храму скиту Шанкх, відомого також як Барун-хуре (близько 200 км на захід від Урги, тепер Улан-Батор; заснований у 1647 році Занабадзаром), які, попри всі переслідування, вдалося зберегти його монахам [Mongolia... 2006]. У скиту діяло кілька шкіл, які серед інших тантричних систем практикували і Калачакру, а відтак згадані сім танок із зображенням мандал, що презентували 722 персонажі Тантри, збереглися не випадково.

Дослівно “калачакра” означає “колесо часу” (скр. kālachakra, тиб. dus-'khor). У Калачакра-тантрі виокремлюють три колеса часу: зовнішнє колесо часу, внутрішнє і змінне (мінливе, інше, перетворювальне) [Берзин 2002; Стрелков 2008, 114–132]. Згідно з Калачакрою в системі буддійського світогляду, людина перебуває в нерозривному зв'язку із Всесвітом. Змінюючи себе, людина здатна змінювати Всесвіт. Вчення Калачакри демонструє таємний шлях, рухаючись яким можна досягнути стану пробудженого. Зовнішнє колесо часу – це вчення про світобудову, структуру всього Всесвіту, тобто йдеться про безперервні зміни зовнішнього світу, пізнавати який можна і засобами традиційних наук. Мова йде про космологію, астрономію, астрологію, математику тощо. Астрологію Калачакри покладено в основу тибетського календаря. Внутрішнє колесо присвячене людині, безперервним циклічним змінам внутрішнього стану людини, її життєдіяльності, психофізіологічному, емоційному та психічному стану, що можна з'ясувати методами, властивими медицині, іншим наукам. Ці два колеса взаємопов'язані й утворюють сансару, буття, світ страждань – творіння карми. Для того аби звільнитися, слід очиститись від забруднень карми. Третє колесо, так зване змінне колесо, відтворює шлях до звільнення, досягнення стану пробудженості. Текст Калачакра-тантри і медитативні практики належать до класифікації недвоїстої ануттарайогатантри і тією чи іншою мірою властиві всім школам тибетського буддизму. Поняття “час” використовується як особлива метафора, що символізує процес переходу від мирського існування, для того аби завершити просвітлення [Watt]. І якщо в буддійській традиції кінцева мета – звільнення, що передбачає просторові зміни – звільнення від сансари, – то згідно з Калачакрою кінцева мета – звільнення – означає часові зміни, припинення течії часу.

При зіставленні танки з канонічним описом, зокрема з описом історика і релігійного діяча Будона Рінчендуба (1290–1364) [Watt], дуже помітні певні відмінності між виконаним зображенням і його письмовим описом. Увагу в першу чергу привертає нечіткий, непророблений малюнок окремих деталей. Йдеться про прикраси як самого Калачакри, так і його супутниці, що не прописані на танці. У коронах і Калачакри, і його супутниці відсутні зображення Ваджрасаттви, схрещеної ваджри і напівмісяця, коштовності. Вираз чотирьох облич Калачакри чітко визначений: чорне / синє – головне обличчя має бути зображеним із гнівним виразом і вишкіреними зубами; червоне – виражати пристрасть, біле повинне відтворюватися спокійним, мирним, жовте – у спогляданні. Але на танці всі обличчя зображені з

практично однаковим виразом. Вішвамата представлена одноликою, замість того щоби мати чотири обличчя, так само як і її супутник, з тим же символічним значенням. У Калачакри відсутній багатокольоровий розпис пальців рук, за яким великі пальці усіх рук жовті, вказівні – білі, середні – червоні, безіменні – чорні, а мізинці зелені. Перший суглоб – чорний, другий – червоний, третій – білий. Простежуються відхилення при зображенні атрибутів. Причому, копіюючи зображення, майстер не завжди розумів, що він має відтворювати. Так, замість чотириликої голови Брахми – атрибута Калачакри, – прикрашеної лотосами, – намальована звичайна голова з великими вухами; не дописаний повністю ваджрний ланцюг; у Рудри відсутні божества супроводу – Ума і Раті. Замість біло-рожевого лотоса мав бути лотос із різнобарвними пелюстками.

Ростове зображення персонажів, охоплених полум'янистою, променистою червоно-зеленою аурую поверх чотирьох дисків на біло-рожевому лотосі, відтворене у верхньому регістрі на тлі синього неба зі світилами та різнокольоровими хмарами (білими, зеленими, блакитними, рожевими), симетрично розміщеними по чотири праворуч і ліворуч, а в середньому і нижньому регістрах – на тлі зеленого гірського пейзажу з певними рисками різної товщини стилізованими хребтами та рослинністю. Значимість образу Калачакри визначається величиною зображення, що займає майже всю площу танки, відсутністю будь-яких інших фігур. Можна вважати за вказівку на три колеса – складові Калачакри – тричастинковий німб, тричастинкову ауру, тричастинкове (місяць, сонце і затемнення – місячне і сонячне, презентоване Раху і Калаагні) покриття лотоса дисками.

Знаковість затемнення світил властива зовнішньому, внутрішньому і змінному колесам. Просторову орієнтацію презентують чотири голови головного персонажа: темно-синій / чорний колір центральної голови вказує на схід і на орієнтацію зображення танки; червоний – південь, білий – північ, жовтий – захід, але майже однаковий вираз обличчя не дозволяє продовжити ототожнення. Неповна відповідність створеного зображення канонічному тексту [Бадмажапов 2012], відхилення від нього позбавляють можливості розкривати символіку основного тексту, відображеного в кольорі і структурних складових, хоча її присутність відчувається в окремих елементах.

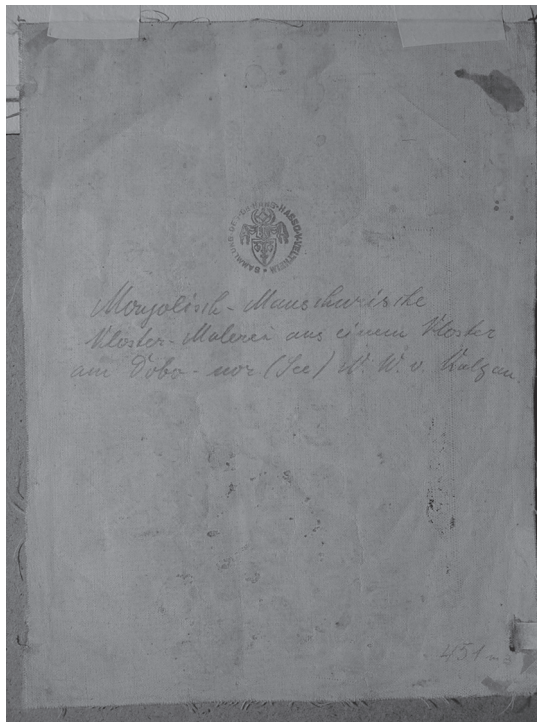
При виборі сюжету танки Г. Х. фон Фельтайм спирався на власні уподобання, орієнтовані на питання окультизму, антропософії, езотерики і пов'язані з конкретними духовними практиками, що водночас певною мірою відповідали контексту пошуків німецького Рейху, орієнтованого на “тибетські сакральні таємниці”, в тому числі і на Калачакру, а також духовним пошукам так званих “внутрішніх емігрантів”, до яких належали і знайомі фон Фельтайма.

Таким чином, танка Калачакри з Музею мистецтв походить з одного із храмів монастирського комплексу Долон-нора. Верхня межа її створення визначається 30-ми роками ХХ сторіччя. Танка є рідкісною, оскільки презентує живопис, що побутував в одному із храмів Долон-нора, який був знищений під час воєнних дій, що відбувалися у вказаний час на теренах Внутрішньої Монголії. Її першим власником був Ганс Хассо фон Фельтайм, знаний як мандрівник, колекціонер. Його антропософські вподобання, захоплення східною містикою були вирішальними при включенні танки до особистої колекції. Обраний сюжет опосередковано є вказівкою на наявність у тогочасній Німеччині зацікавленості “сакральними таємницями” Тибету. Зіставлення створеного зображення з вихідним текстом виявляє відмінності між візуальним вирішенням і сакральним текстом, котрі можна пояснити недосконалістю митця, який відтворював танку. Допущені помилки унеможливили використання танки в ритуальній практиці, оскільки зображення мало точно відповідати тексту, на основі якого створювалося. Проте танка може бути складовою храмового інтер'єру.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Мал. 1

Мал. 2

1. Калачакра югоннадха. Танка. Долон-нор (Автономний район Внутрішня Монголія, Китай). Не пізніше 30-х рр. XX. Лицевий бік. ЖВ 451, Музей мистецтв ім. Богдана і Варвари Ханенків.
2. Зворотний бік.

ЛІТЕРАТУРА

Бадмажапов Ц.-Б. Б. Материалы к иконографии Калачакры. Синология // **Общество и государство в Китае: Т. XLII, ч. 3** / Редколл.: А. И. Кобзев и др. Москва, 2012. – www.synologia.ru/art-general-124.htm

Берзин А. **Принятие посвящения Калачакры**. Санкт-Петербург, 2002. – www.berzinarchives.com/.../kalachakra.../kalachakra_initiation_02.html

Волков С. Поиски легендарной Шамбалы – Земля до потопа // **Тайны. Открытия. Приключения**, 2007, № 1. – www.dopotopa.com/s_volkov_poiski_legendarnoy_shamaly.html

Востриков А. И. **Тибетская историческая литература**. Москва, 1962.

Калачакра табл., № 16 // **Buddha in the Yurt: Buddhist Art from Mongolia** / Edited by Carmen Meinert. Vol. 1. Munich, 2011.

Кожевникова М. **История Калачакры**. (Тексты и переводы). 2005–2015. – www.kalachakra.ru/texts/27

Лузянин С. Г. **Россия – Монголия – Китай в первой половине XX века. Политические взаимоотношения в 1911–1946 гг.** Москва, 2003.

Пржевальский Н. М. **Монголия и страна тангутов**. Москва, 1946. (1870–1872). – mongoliyaistranatangutov1946.djvu

Рерих Ю. Н. К изучению Калачакры / Пер. с англ. Н. Н. Шабанова // **Библиотека оккультной и теософической литературы**. – www.theosophy.ru/lib/kalapa.html

Рерих Ю. Н. **По тропам Срединной Азии**. Хабаровск, 1982.

Рерих Ю. Н. Свен Гедин // **Арьяварта**, 1997, № 1.

Россия – Монголия – Китай. Дневники монголоведа О. М. Ковалевского 1830–1831 гг. Казань – Санкт-Петербург, 2005–2006.

Стрелков А. М. Буддийское учение Калачакры: источники, структура, содержание // **Вестник Русской христианской гуманитарной академии**, 2008, вып. 1, т. 9.

- Шляхтинский К.* **С двумя шевронами по Центральной Азии: История.** – http://www.off-road-drive.ru/archive/39/S_dvumya_shevronami_po_Centralnoy_Azii
- Юрий Николаевич Рерих в Маньчжурской экспедиции 1934–1935 гг. (по материалам переписки) // **100 лет со дня рождения Ю. Н. Рериха.** Материалы Международной научно-общественной конференции. 2002. Москва, 2003. – <http://lib.icr.su/node/2216>
- Bartholomew Terese Tse.* Introduction to the Art of Mongolia, essay by Terese Tse Bartholomew, Curator, Asian Art Museum by Terese Tse Bartholomew, September 7, 1995 // **Exhibition: Mongolia: The Legacy of Chinggis Khan.** – www.asianart.com/mongolia/introduct.html
- Berger Patricia.* **Empire of Emptiness. Buddhist Art and Political Authority in Qing China.** Honolulu, 2003.
- Berzin Alexander.* **Brochure for the Ulaan Baatar Kalachakra Initiation, 1995.** – www.berzinarchives.com/.../brochure_ulan_batar.html
- Braker, Stokach Hans-Yürgen.* Hans Hasso von Veltheim, ein esoterischer Schüler Rudolf Steiners // **Der Europäer** Jg. 9, Nr. 4. Februar 2005. – <http://www.perseus.ch/wp-content/uploads/2012/02/Hans-Hasso-von-Veltheim.pdf>
- Charleux Isabelle.* **The Making of Mongol Buddhist Art and Architecture.** – <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00702140/document>
- China / Inner Mongolia / Dolonuur // **Don Croner's World Wide Wanders.** Part 2. May 23, 2005. – <http://www.doncroner.com/2005/05/china-inner-mongolia-dolonuur.html>
- Croner Don.* Painting Set: Kalachakra (Mongolia) // **Himalayan Art.** – www.himalayanart.org/search/set.cfm?setID=2142
- Hans-Hasso von Veltheim. – http://de.wikipedia.org/wiki/Hans-Hasso_von_Veltheim
- Mongolia / Lama Gombo / Kalachakra Tantra // **Don Croner's World Wide Wanders.** Part 2. December 26, 2005. – <http://www.doncroner.com/2005/12/mongolia-lama-gombo-kalachakra-tantra.html>
- Mongolia / Ulaan Baatar / Dhanyakataka Stupa // **Don Croner's World Wide Wanders.** Part 2. August 18, 2006. – <http://www.doncroner.com/2006/08/mongolia-ulaan-baatar-dhanyakataka.html>
- Mongolia / Zanabazar / Cult of Tara // **Don Croner's World Wide Wanders.** Part 1. January 26, 2007. – <http://worldwidewanders1.blogspot.com/2007/01/mongolia-zanabazar-cult-of-tara.html>
- Walther Karl Klaus.* **Hans Hasso von Veltheim. Einer Biographie.** Gebundene Ausgabe. Halle, 2004.
- Watt Jeff.* Buddhist Deity: Kalachakra Main Page // **Himalayan Art.** – www.himalayanart.org/search/set.cfm?setID=167Kalachakra